

ՀԱՅ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ
«ԿՈՄԻՏԱՍ» ԶԱՅՆԱՊՆԱԿԸ
ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆԻ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

Վերջերս շատ հետաքրքրուած ըլլալով մեր սրբազան ու ծիսական երաժշտութեան նուիրուած ամփոփ սկաւառակներով, ունկնդրեցի բազմաթիւ, կրնամ ըսել հրապարակին վրայ գոյութիւն ունեցող գրեթէ բոլոր արձանագրութիւնները:

Մասնաւորապէս տպաւորուեցայ Սիփան-Կոմիտաս Փարիզի խառն երգչախումբի ամփոփ սկաւառակէն, որ Կոմիտաս Վարդապետի հոգեւոր երաժշտութեան եւ կոմիտասեան մշակութեամբ պատարագի Հատուածներու նուիրուած է, խմբավարութեամբ Կարպիս Ափրիկեանի:

Որքան ուշադրութեամբ մտիկ ըրի, այնքան աւելի սիրեցի ու յափշտակուեցայ այս մեծապէս յաջող արձանագրութեամբ: Եւ որովհետեւ այս ամփոփ սկաւառակին մասին մանրամասն քննախօսականի մը չէի հանդիպած մինչեւ օրս, որոշեցի քրիստոնէութեան Հայաստանի պետական կրօն հոչակման 1700-ամեակի առիթով արտայայտուիլ այս ամփոփ սկաւառակին մասին:

Կոմիտասեան մշակութեամբ պատարագը գրուած է սկզբնապէս միմիայն արական ձայնի համար,¹ հաւանաբար այն ժամանակներուն իգական սեռի մասնակցութիւնը եկեղեցիէն ներս արտօնուած կամ ընդհանրացած սովորութիւն մը չէր:

Վարդան Սարգսեան, Կոմիտաս Վարդապետի հինգ սաներէն, պատրաստած էր երկսեռ երգչախումբի մշակում մը: Սակայն Կարպիս Ափրիկեան նախընտրած է Վարդապետին յօրինումը ինք վերարտադրել խառն խումբի մշակումի մը, շատ անգամ եռաձայն մասերը քառաձայնի փոխակերպելով: Անշուշտ այս գործընթացը կը կարօտի դաշնաւորման տաղանդի՝ առանց խաթարելու Վարդապետին ապահոված երաժշտական հայ հոգիին նկարագիրը: Եւ որպէսզի զանազան ձայներու մեղեդիները աւելի ցայտուն դառնան, երաժիշտ Ափրիկեան շատ յաճախ ութեակ մը ոստում կատարած է, որպէսզի տուեալ մեղեդին երգողի երգաձայնային հնչածաւալին ամենէն նպաստաւոր միջինը ունենայ՝ լաւագոյնս արտայայտելու համար:

Երաժշտագետ Ափրիկեանի միտքն ու ուղղութիւնը եղած է հայկական պատարագը ոչ միայն իբրեւ եկեղեցական արարողական երեւոյթ ներկայացնել, այլ աւելին՝ մեր սրբազան երաժշտութեան եւ աննման Կոմիտասին արժէքները ի յայտ բերել օտար երաժշտասէրներու մէջ եւս եւ անոնց գնահատանքին արժանացնելու այս աւանդը: Ընթացք մը, որ պէտք է միշտ նպատակակէտ ծառայէ հայ ժողովուրդին փառապանծ մշակոյթին ծանօթացման ու մտահոգէ հայ երաժիշտները, ինչպէս որ մտահոգուած էին արեւմտեան դասական երաժիշտները, երբ կրօնական-եկեղեցական երաժշտութիւն մը կը յօրինէին: Անկասկած՝ աւելորդ է ըսել, որ անոնց նպատակը զուտ երաժշտական էր:

Ուստի Ափրիկեան, կոմիտասեան մշակումով պատարագէն ու հոգեւոր երաժշտութենէն առած է անոնք, որոնք յատկանշական են իբրեւ բարձրորակ յօրինումներ:

Ամփոփ սկաւառակին պարունակութիւնը կ'ընդգրկէ հետեւեալ իրերայաջորդ երգերը:

ՕՐՀՆԵՐԳ.- Երգչախումբին կողմէ մեկնաբանուած, փառաւոր, վեհ, ՁՈՒՄՊ ՆՐԲՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ լի հնչողականութեամբ:

ՄԵԾԱՅՈՒՍՑԷ.- Երկսեռ երգչախումբի հարց-պատասխաններով ստեղծուած են յաջող հակադրութիւններ:

Հոս Ափրիկեան աւելցուցած է մէկ տուն, շատ կարճ գտնելով այս հաճելի գործը՝ ըստ բնագրին երաժշտագրութեան:

ԵՐԳ ՈՏԵԼՈՒԱՅԻ.- «Այս խորհուրդ» խորհրդաւոր, գեղեցիկ դաշնաւորումով՝ երգուած երկնային միաձոյլ ձայներով:

ՏԷՐ ՔՈՅԻՆ.- Հրճուազին: Երաժշտական գիծը, որ մեկնաբանելու համար բաւական դժուար կատարողական գիծ մըն է, սայթաքում չէ ունեցած ու յաջող կերպով ծաւալած է:

ԱՀԱ ԱԶԱՏԵԱՆ.- Փառաւոր է: Թենորներու «Լուր Տէր եւ ողորմեա»ները յստակ կերպով ի յայտ կու գան՝ տալով երաժշտական ստեղծագործութեան որմնաքանդակի տպաւորութիւն:

ՍԻՐՏ ԻՄ ՍԱՍԱՆԻ.- Այս «Գանձ Բ.» երկը, հնարագիտականօրէն հեշտ, սակայն մեկնաբանութեամբ դժուար է, երգչախումբին եւ մենակատարողին հաւասարակշռութիւն պահելու առումով: Երգչախումբը միմիայն արական ձայներով՝ ո՛չ կը խանգարէ, ոչ ալ նեղութիւն կը պատճառէ մենբրօդին, այլ ցոյց կու տայ ձայներու զսպուածութիւն եւ ներդաշնակ երգեցողութիւն մը:

Սոնա Նիկողոսեան՝ թաւշոտ, զուլալ, երկնային հեզութիւն ունեցող քաղողական, քնարական մեցցօ սոփրանօ ձայն մը: Ունի նոյնպէս թափանցող յուզականութիւն ու ազնուական փափկութիւն ու իր այս մեկնաբանութիւնը, կրնամ առանց վարանելու ըսել, լաւագոյններէն մին է:

«Սիրտ իմ սասանի»ն կը վերջանայ տօ տոմիւնանթէի վրայ եւ անմիջապէս «ՏէՐ ԻՄ ԱՐԺԱՆԻ»ն կու գայ տօ մինորի վրայ ու կու տայ զօրաւոր ցայտուն տպաւորութիւն, կատարողական գովելի որակով:

ԵՐԳ ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԺԱՄՈՒ.- Չափազանց դժուար երաժշտական գրութիւն մըն է եւ յիշողութեանս մէջ այսպիսի այլ արձանագրութիւն մը չեմ լսած: Այս երաժշտագրութեան դժուարութիւնը կը կայանայ իր մօտիւլասիօնին մէջ, յօրինւածքի մէջ թոնալիթէի փոփոխութիւն, տուպլ պեմոլներու (կրկնակ կիսաձայններու) հակադրութիւններով եւ բարձր ձայնանիշներով:

Այս սաղմոսը կը պատկանի Ս. Ներսէս Շնորհալիին, որ Կոմիտասի դաշնաւորման գլուխ գործոցներէն մին կրնամ սեպել:

Պատմութիւնը կ'ըսէ, թէ Հռոմկլայի պարիսպներու գիշերուան պահակները, որպէսզի արթուն մնան, կոչտ բացագանչութիւններ կ'արձակէին, եւ որոնցմէ Շնորհալիի երաժշտական նուրբ ականջները կը վիրաւորուէին ու քունը կը խանգարէին...: Ուստի, այս դիտումով ան գիշերային երգ մը կը գրէ, որպէսզի զայն երգեն եւ աւելի ներդաշնակութեամբ զիրար արթուն պահեն: Սակայն այս որակաւոր երգը պահակներու երգեցողութենէն անդին հրաշակերտ գործ մըն է:

Երկին մուտքը կը սկսի իգական չորսի բաժնուած ձայններով, որուն կը յաջորդէ արականը, դարձեալ քառաձայն. պատճառ մը՝ որ կը պահանջէ բազմամարդ երգչախումբ մը:

«ԶԱՐԹԻՔ»ները խորապէս կը յուզեն, կը փշաքաղեն հզօր կառուցուածքով, ահեղագոյ կը պոռթկան արթնցնելու համար: Իսկ «ՅԱԻԻՏԵԱՆՍ ՅԱԻԻՏԵՆԻՑ»ին կը յաջորդէ «Ա-ԼԷԼՈՒԻԱ»ները, որուն կարեւոր մեղեդին վստահուած է թենորներուն:

Այս բոլորը սքանչելիօրէն կը զգանք ամփոփ սկաւառակի մէջ, որ կը վերջանայ ուրիշ ձայնակայքի թոնալիթէի վրայ, կրկին հզօր, վեհագոյ եւ յաղթական եօթը ձայնաբաժիններով:

Այս գլուխ գործոց յօրինումին մէջ կը կարծեմ, որ Վարդապետը գտած է իր լաւագոյն մեկնաբաններէն մին:

ՈՎ ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ (երգ Ջորջինէքի).- Հոս երաժշտ-դեկավար Ափրիկեան նախընտրած է առաջին տարբերակը, որ շատ աւելի գեղեցիկ դաշնաւորում ունի. հիացական, երկնային աստուածահրաշ, ճոխ ամբողջութիւն մը:

ԳԵՏ, ՄԻ՝ ԶԱՐՀՈՒՐԻՐ.- Կոմիտասի տաղանդին վկայութիւնն է, եւ որուն կը յաջորդէ «ԱՅՍՕՐ ԶԱՅՆՆ ԶԱՅՐԱ-ԿԱՆ», փայլուն, ուրախ եւ շնորհալի, ուր ցայտուն են թաւ ձայններու քոնթրափոնանթիք երգեցողութիւնը:

Վերոյիշեալ յօրինումները Վարդապետը խառն խումբի համար գրած է:

«ԽՈՐՀՈՒՐԻ ԽՈՐԻՆ»ը, երգուած՝ Մկրտիչ Պօղոսեանի կողմէ, եզակի է իր տեսակին մէջ, միշտ ընկերակցութեամբ արական խումբին: Անմիջապէս ըսեմ, որ վերին չափանիշով կը գնահատեմ անոր մեկնաբանած «ՈՎ Է ՈՐՊԷՍ»ը, որուն մասին պիտի անդրադառնամ քիչ ետք:

Որքան պիտի փափաքէի, որ արական ձայնով եկեղեցական երաժշտութիւն երգողներ մտիկ ընէին ու ազդուէին այս շոյող, թաւշային, նուրբ հնչողութիւն ունեցող ոճէն: Մկրտիչ Պօղոսեան՝ օժտուած Աստուածատուր քնարերգական թենոր ձայնով, հոգեշարժ զարգացումով կը յարմարի մեր սրբազան եկեղեցական երգեցողութեան: Բացարձակապէս անընդունելի է եւ խոտոր կը համեմատին գեղջկական, կոկորդային եւ կամ տրամաթիք ձայները: Հոս ալ կրկին արական խումբը զմայլելիօրէն կու գայ ա՛լ աւելի արժեւորելու անոր իւրայատուկ ձայնը:

Յայտնի երաժշտագէտ-քննադատ Պրիժիթ Մասսէն, լսելով ձայնապնակը ֆրանսական պետական ձայնասփիւռէն, գովասանքով արտայայտուած է այս գործին մասին՝ նմանցնելով քիչ մը Ճեզուալտօ տի Վենոզային, ծնած՝ Նափոլի, 1560-ին: Իսկ Հանրածանօթ Ժան Վիթոլտ, երաժշտական խօսնակ, իր դասական երաժշտութեան յայտագիրներու ընթացքին Ափրիկեանի մէկ համերգին երգեհոնի վրայ նուագուած «Խորհուրդ Խորին»ը ձայնասփռելով՝ հարց տուաւ ունկնդիրներուն, թէ Պախէ՞ն է այս երաժշտութիւնը, թէ ուրիշի գործ է: Այս վկայութիւնները կը բաւեն ցոյց տալու Կոմիտասի միջազգային տաղանդը:

«Այսօր տօնն է», Սոնա Նիկողոսեան կ'երգէ երգեհոնի նուագակցութեամբ, ինչպէս նաեւ Մկրտիչ Պօղոսեան՝ «Ով է որպէս» սրբասացութիւնը: «Եւ յարեաւ»ը նմանակումներով արական ձայները կը միանան մեներգողին, յաջող կամուրջ մը նետելով «Հաւատարիմ Եղեւ»ի քառաձայն երգչախումբին, որ շատ մեղմէն մինչեւ ֆորթիսիմօ մեկնաբանութեամբ կը ցնցէ ու մեծապէս կը տպաւորէ:

Պէտք է խոստովանիմ. Սոնա Նիկողոսեան եւ Մկրտիչ Պօղոսեան՝ այս երկու շնորհալի մենակատարները նպաստած են ձայնապնակին կատարողական գերազանց մակարդակին:

Սուրբ, սուրբ.՝ Հոս կ'ուզեմ արձանագրել նկատողութիւն մը: Երբ պատարագիչը կ'ըսէ. «Եւ ընդ Սերովբէսն... եւ համարձակապէս գոչելով աղաղակել», չափազանց մեղմ «Սուրբ սուրբ» քիչ մը անհամաձայն վիճակ մը կը ստեղծէ պատարագիչի պատգամին: Յիշենք, որ եւրոպական երաժիշտները միշտ sanctus-ները կը մեկնաբանեն զօրեղ ու ուժգին ձեւով: Ափրիկեան այս հակասութիւնը կը ջանայ սրբագրել երրորդ սուրբով:

Ափրիկեան երգչախումբը կը ղեկավարէ իր ճիշդ թոնալիթէին (ձայնակայք) մէջ, երբ ուրիշներ կը նախընտրեն մէկ օքթաւ (ութեակ) ցած երգել: Մեծ Վարդապետին բնագիրին մէջ չկայ ութեակ վար տարբերակը: Առաջին երկու սուրբերը, այս երկայն շունչ պահանջող երաժշտական նախադասութիւնը, իգական գեղեցիկ, խորհրդաւոր մեղմ սկիզբը, երկնային, անբիծ նուրբ հնչողութեամբ կատարուած են: Սիրողներէ բաղկացած այս երգչախումբը արհեստավարժ մակարդակին բարձրացուած է՝ շնորհիւ խմբավարին:

Հայր Կոմիտաս Վարդապետի Փարիզի առաջին համերգի (1 Դեկ. 1906) յաջորդող օրերուն Ֆրանսական մասնագիտական երաժշտական մամուլը՝ «Լը Գուրիէ Միւզիքալ» թիւ 24 (15 Դեկտեմբեր 1906) «Լը Կիտ Միւզիքալ» թիւ 23-24 (9 Դեկ. 1906) եւ «Լ'օրօր» օրաթերթը (21 Դեկ. 1906) հիացումով կը խօսի համերգին մասին՝ գովելով եկեղեցական արարողութեան եղանակներու քաղցրութիւնը, վեհութիւնը, ներդաշնակութիւնը եւ Վարդապետին հանճարը:

«Լը Մոնտ Միւզիքալ»-ին մէջ Ա. Մանժոյի ստորագրութեամբ կը կարդանք. - «Ահա նորութիւն մը, յայտնութիւն մը, որ մեզ կը տանի հեռու եւ ապրիլ կու տայ մոռացուած ժողովուրդի մը կեանքով... եւ միթէ՞ դեռ մարդ չի տեսներ այն երկար սեւ ուրուականին կիսադէմքը, որուն բարձր վեղարը աւելի կ'երկարէ անոր ստուերը, դեռ չե՞ն զգար այն երգերուն խորհրդաւորութիւնը, այն քաղցր մեղմադճատութիւնը, այն հնչուն ճութութիւնը, որ կը խնդրէ Ամենակարողէն կամ կը գովէ բնութեան գեղեցկութիւնը»:

Եւ կամ Լուի Լալուայի «Լէօ Մերքիւր Միւզիքալ»-ի մէջ «Այս մեղեդիները քնքուշ ելեւէջներով եւ ընտիր, ճշկուն ու կենդանի կշռոյթով՝ երաժշտութիւն մըն է, որ կը

բխի ամբողջովին սրտէն եւ կը հոսի ինչպէս թարմ ջուր, վճիտ եւ լուսաւոր: Այս երգերը արեւ ունին, ոսկեզօծ պարզութեամբ, ամբողջովին երկնային, որուն ջերմութիւնը գգուանք մըն է ձիւնապատ գագաթներու, սաղարթագեղ անտառներու եւ խոխոջացող վտակներու փայլով: Թերեւս սխալ է նմանց կարծելը, թէ երկրաւոր դրախտը Հայաստանի Արարատ լեռան ստորոտն էր...»:

Պատարագի երգերը, նոյնպէս՝ բոլորովին ազգային ժողովրդական, չունին ամենեւին այն երկչոտ յարգանքը, որ կը կեցնեն նոյնիսկ յուսոյ եւ վստահութեան ժամերուն: Անոնք հոգիի զեղումներ են, որոնք կը բանան ամբողջովին իր Աստուծոյ առջեւ եւ Անոր կը մատուցանեն սիրոյ ամբողջ թափով իր բոլոր խորհուրդները եւ իր կեանքը ամբողջութեամբ: Մարդ կը զգայ ջերմ, խորհրդաւոր հաւատքի թրթռացումը, որ առանց ջանքի, հիացումի կատարները կը հասնի:

Դժուար է գանազանել Ռոնէ Մարթայեանի անուշ ձայնը Պողոսեանի հետ՝ իր յաջող ու գնահատանքի արժանի «Միայն Սուրբ», «Հոգի Սուրբ», «Ամէն Հայր Սուրբ» երգերով:

Մեներգող Մարիօ Հանիթիս «Օրհնեալ Հայր Սուրբ, Որդիդ Սուրբ, Հոգիդ Սուրբ» շարքին մէջ պատարագիչի եւ սարկաւազի բաժինները ստանձնած է առինքնող ձայնով, յստակ, յաջող առողջանութեամբ: «Եղիցի»ին մէջ շատ աւելի զգալի է առողջանութեան ճշգրտութիւնը:

«Տէր ողորմեա» մեներգը, երգահոնի մեղմ ընկերակցութեամբ երգուած է Սոնա Նիկողոսեանի թախանձագին, աղերսային թռիչքով վճիտ եւ յուզիչ ձայնով. չեմ կարծեր, որ աւելորդ է անգամ մը եւս կրկնելու, որ կատարողական լաւ մակարդակով ի յայտ կու գայ իր տաղանդը այս ձայնապնակին մէջ: Բնականաբար պիտի նախընտրէի, որ երգչախումբը ընկերակցէր անոր:

«Քրիստոս Պատարագեալ - այս քոնթրփուանթիք (մեղեդիակերտ բազմաձայնութիւն) բազմերգադրութիւնը անգամ մը եւս կու գայ ապացուցելու ստեղծագործ հանճարը Վարդապետին: Լսած եմ զանազան ձայնադրութիւններ, սակայն այս ձայնապնակին տպաւորութիւնը տարբեր է: Մեկնաբանութիւնը քիչ մը աւելի աշխուժ քան բնագիրը՝ կու տայ ճոխ ֆուկաթոյի տպաւորութիւն: Հակառակ անոր որ բոլոր երաժշտական գիծերը զատ-զատ կ'իմանանք, անոնց ներդաշնակութիւնը պահուած է եւ կը վերջանայ «Ալէլուիա»ի ժայթքումով եւ միշտ պապակը կու տայ կրկին լսելու:

Ամփոփ սկաւառակը կը վերջանայ «Ամէն եղիցի»ով, փայլուն, լաւատես, ամբողջ երգչախումբին միաձայն վերջաւորութեամբ, կարծես օրաթորիոյի մը վերջանուազը ըլլայ եւ այդ իսկ պատճառով է, որ ձայնապնակը կ'ունկընդորուի ամբողջութեամբ, առանց դոյզն յոգնութեան, ձանձրոյթի ու քնաբերութեան: «Փառք քեզ տէր»ը կը յիշեցնէ մեզի, թէ վերջ ի վերջոյ հայկական հոգեպարար պատարագ մըն է:

Այս գրութեամբ արտայայտուեցայ խմբավար Կարպիս Ափրիկեանի բացայայտ ղեկավարի տաղանդին մասին, յառաջիկային պատեհ առիթով պիտի անդրադառնամ այս ինքնատիպ երգահանին:

Կը կարծէի, որ այս ձայնապնակը հետազոտութեամբ պիտի գտնէի՝ նուիրելու ծանօթ անձերու. սակայն աւաղ, ցաւօք սրտի սպառած է:

Այս առիթով կ'ուզեմ ջերմ փափաքս ու մաղթանքս յայտնել երգչախումբին ու անոր տաղանդաւոր ղեկավարին, որ վերստին տրամադրուի 1700-ամեակի առիթով այս բարձրարուեստ կատարողական ձայնապնակը, որպէսզի կրկին անգամ հայուն հոգեկան ներաշխարհը լեցուի հոգեթով ու սրբազան երաժշտութեամբ, իրաւ երաժշտութեամբ, զոր Վարդապետը կ'ապահովէ հայ երաժշտութիւնը՝ Հայ եկեղեցւոյ մէջ: